رەوشا هەر زمانەکی سڤکی یە

ئیسماعیل تاها شاهین

مرۆڤ دکێشا پێش دە چۆنا خوەدە گاڤ بۆ گاڤێ ژ بۆ سڤك کرنا بارێ دنیاداری یێ خوە ل بزاڤا دەستەسەکرن و نخاندنا دەوروبەرێ خوە گرێ ددت. وەناکت چ ژ بەر لەپان قورتال بت بلا حەرکی زمان ژی بت. زمان ژی وەك ئاشکەرایە خاسیەتەکا شارستانی یە، رەوشت و تیتال و راڤێژین جڤاکی و پێکا شارستانیەت و هشمەندی یا مللەت کارەکی مەزن لێ دکن. چ پێشکەفتن و گوهۆرینا بسەر دەراڤین ژێ گۆتی دە بێت ل زمانێ مللەتی ب خوەژی دەردکەڤت. ئەڤە ژی هندێ دگەهینت کو ساخلەمی یا زمانی و شەنگە دارێتن ب هندێ نابێ لدوو پەیڤێن کێم ل کارو باڤ مری بگەرن. شێوازێ ئەردگرو دارێتنا چێتر ئەدە کوریا پەیڤا سڤك و کورت ڤەبڕ و تێر ڕامان بگرت، چونکو زمان مینا هەر خاسیەتەکا شارستانی بەربەر سڤکی یێ ل خوە وەردپێچت. نابت ئەم «دکن» ژنوو پێڤە ب «دکرن» بنڤیسن چونکو مەلایێ جزیری بڤی رەواتەی بەرچاڤ کری یە، دیسا نابت «شاندن» ب «شەهاندن» بدنە قەلەم، تەنێ ژ بەر هندی کو خانی هۆ بلێڤ کری یە. گوهۆرین نە ساویرە ژێ بترسن، نەژی هند سادەو ساکارە بهێسانی دەستان ژێ بشۆن. نە وژدانە کەڤناتی یێ بکنە چکی و بروویێ هەر کەڤنارەکێ ڤە رادن تەنێ ژ بەر هندێ کو وەخت ب سەرڤە چۆیە، و دیسا نە دری یا خوەدەیە بنە کۆرەو مەرەقدارێن هەر رێکەکا هندەکان خوە پێ کری تەنێ ژ بەر هندێ کو وان بەری مە خوە پێ کری یە. دڤێت ئەم بزانن زانست یەکا خوەیەو چاڤ لێکرن یەکا خوە. . چاڤ لێکرن هەیە خوە داکراسێ زانست و زانینێ دە دنخێڤت و لبەر چاڤێ گەلەکان برەوش و پەرگال دکەڤت، نەمازە هەکە ب رێکا یێ داردەست وارخوەش بوو بت. مرۆڤی بن دەست بتبعەت و تاباڕا خوە گەلەجا چاڤ ل یێ داردەست دکت، فەلاتا خوە دچاڤ لێکرنێ رە دبینت. راستە، و جهێ خوەدەیە ئەم کاروانێ خوە ددەراڤێ پێش کەفتنێ دە ژ یێ کەسێ کێمتر نەبینن، لێ دکراسێ کوردەواری یا خوەدەو ب چاڤێ وەرگرتنا تشتێ بی ڤیاو ب کێرهاتی. دڤێت ب چاڤێ سالەیی یا نژیارا گۆتنێ و دەولەمەندی یا وێ ژ ئالی یێ دەربڕینێ ڤە، دەربڕینەکێ ژ یەکێ چێتر ب بینن و هەر ب ڤێ رێکێ یەکێ ژ بەر یەکێ داگێڕن.

ئەڤ ژی بارێ مە گشتانە. . نەدخێرا زمانێ مە دەیە هەرەك مینا خوە تێ ب هەرزت و داخوازا هندێ بکت، کو پەیڤێن وی لسەرێ لیستێ بێنە رێزکرن، وهەر ئەو ببنە بابەت و هووردێ نڤیسینا کوردی، نەمازە هەکە چ بەلگەو نیشان ژی ل پشت نەبن. یەکەتی یا زمانێ مە یەکەتی یا مەب خوەیە، ژ بۆ ئەم چاڤێ خوە بدنە یەکەتی یا خوە دجهێ خوەدەیە هەر خواندەوارەك ژمە ژ رەخێ خوەڤە.

1 ـ زمانێ خوە ژدەڤ خواری یێ بتراشت و ول هێڤی یا هندێ نەمینت کو پەیڤێن خوە تك و پێك مینا دئاخفتنێ دە تێن، سەرکاغەز کت. . ئاخفتن هەیە ناکەفتە کراسێ رێزمانا کوردی

مینا:

«ناچیٚ بت» جهای «چیٚ نابت»

«مالا میٚرایه» جهای «مالا میٚرانه»

«خودان ئەزمانیٚت دریٚژ ن» جهای «خودانیٚت ئەزمانیٚ دریٚژ ن»

«شەرژیٚ کرن» جهای «سەرژیٚ کرن»

2 ـ خوه دچارچوٚڤیٚ زاراڤیٚ خوه ب خوەده ئاسیٚ نەکت. . هەموو زاراڤان هەوجەیی ب هەڤدوو هەیە. وەکی زمانیٚ مە یەکەو ژ بن کارەکیٚیە، نە تازەیە کراسیٚ زاراڤیٚ خوه بخوه بکنە بەر هەر پەیڤەکا ژ زاراڤەکی دن بیٚ وەرگرتن. ب رامانەکا بیٚ تووڤل، نڤیسینا «ڤ» ب «و» دپەیڤا مروٚڤ و کوٚڤاردە ل جەم هنە براییٚن مە ییٚن رەخیٚ سوٚران، نیشانا بیٚ دلیو ژیٚك رەڤینیٚیە ب چ رەنگیٚ هەی!!

3 ـ سەرەکیٚ ببتە یەکەتییا زمانیٚ خوه ولسەر دەستوور و ئاواییٚن هەڤپشك راوەستت، ژ بوٚ ریٚ خوەشکرنا، زمانەکی هەڤگرتی ـ یەکگرتی. ب رامانەکا روٚنتر پرانییا کوردان نیشانا «بوو» بدوو کرنا دوور بوٚرییا چیروٚکی (م خواربوو ـ م کربوو) ڤە دکن. هەکە «بی» بیەکجاری ژی بیٚ راکرن، ریٚزمانا مەیا گشتی لەنگ نابت. دیسا دفەرمانا بنەکرنیٚ دە ئەوا پیٚشگر پیٚرە مینا؛ «رامەبە، روومەنە» پرانییا کوردان، رەخیٚ بەهدینان تیٚنە ـ ئالاڤا نەکرنیٚ ددنە پیٚشییا پیٚشگری ـ پیٚشگری ددنە پیٚشییا ئالاڤا نەکرنیٚ (نە ـ مە)؛ و ئاخفتنەکا نەگەلە ژڤیٚ فەرق بوٚ پیٚش خستن و پاشخستنا نیشانا کرنا بوٚری «د» یا پیٚشگریٚ «ڤە» پیٚرە تیٚ گوٚتن. و سەرباریٚ چەندا بوٚری رەخیٚ بەهدینان «ئیٚ» زیٚدە ب سەر کرنا بیٚ هیٚز «خستن» ڤە دکن، و ئەڤ زیٚدەیی یە ژی تەنیٚ ل بەهدینان بەرچاڤە؛ لەورا راکرنا ویٚ ژ هیٚلانا ویٚ چیٚترە.

مەرجەك ژ مەرجیٚن زمانیٚ یەکگرتی دڤیٚ سڤکی بت و سڤکی ژی د زمانیٚ مەدە بدو ریٚکان ناڤەدەر دبت:

1 ـ کیٚم کرنا تیپ و ئالاڤان:

ئەوە ئاخفتن کورت بیٚتە ڤەبرین و ژگرانییٚ بیٚتە شوشتن. سەبا گرانییٚ گەلەجا پەیڤا خویانی جهـ ژ بەر دچت و یا بیانی شوونا ویٚ دگرت؛ ئەڤە هەکە یا بیانی ژیٚ سڤك تر بت.

بکاریٚ سڤکییٚ جارنا زمان ژ توٚکا ریٚزمانا خوه دەردکەڤت و ب ریٚزمانەکا سەرپلکیو نەگەلە بنەجهـ بانا دبت.

و ب هندیٚ ریٚزمان ژیٚرە کیٚشییا ئاخفتنیٚ دکت. . ل ئیٚرە یا باش ئەوە ئەم رەنگیٚ دورستیٚ پەیڤیٚ ژ دەست خوه نەکن ئانکو برەنگە و رەواتیٚ دورست بنڤیسن و هنگیٚ هەکە سڤك ژی بیٚ خواندن خەم نینە.

دزمانیٚ فارسی دە گەلە پەیڤ بزمانەکی عەمەل سڤك تیٚنە خواندن لیٚ هەر برەنگیٚ دورست تیٚنە نڤیسین مینا: «خواهر: خوهـ، خوشك»ب «خاهر» تیٚ خواندن لیٚ برەنگیٚ پیٚشین تیٚ سەرکاغەز کرن. . و لپەی کیٚل و بیٚژنگا بوٚری د جهیٚ خوەدەیە زمانیٚ مەیٚ نڤیسینیٚ کاڤی یەکا هوٚ بەرچاڤ کت، نەکو دا چاڤ ل ییٚ ویٚڤەتر بکت، بەلکوو ژ بەر هندیٚ کو نەریزمان یا کیٚم بوٚ ئاخفتنیٚ داگیرت، نەژی ئاخفتن ژ ییٚ ریٚزمانیٚ دەرکەڤت. دیاردا مە بفارسی ڤە دالەقاندی برەنگەکی نەی بیٚخیٚر دزمانیٚ مە ب خوەژی دە هەیە. خارن، ڤەخارن، خاستن و خاندن و گەلە پەیڤیٚن ژڤی نڤشی ییٚن سیٚ باریٚن رەخیٚ بەهدینان ـ نابیٚژم هەمی؛ چونکو خەلکیٚ دەشتا دوبانیٚو بەربنی ییٚ چیاییٚ بیٚخیٚرو خەلکیٚ چیاییٚ شنگاریٚو گەرگەریو کیکان برەنگیٚ دورست بلیٚڤ دکن ـ و گەلە خەلکیٚ بوٚتان جهای «خوارن، ڤەخوارن، خواستن، خواندن» بکارتینن، و پرانییا نڤیسەڤانیٚن رەخیٚ بەهدینان برەنگیٚ دورست سەرکاغەز ناکن. نڤیسینا پەیڤیٚن ژیٚگوٚتی برەنگیٚ رەسەن نەکیٚماسییە نڤیسەڤان خوه ژیٚ بکرن. هەکە بزانن بەر ییٚ چوٚنەکا میٚرانەیە بەر بزمانەکی یەکگرتی و ییٚ کول و کوٚڤانا وی خزمەتا ژ دل بت، لکەریٚ عیناتیٚ سوار نابت. کورت کرمانجی ئاخفتنا ڤەبر هند ژیا دریٚژ دادر ماقوول ترە هندی بیٚسەر نەبووی، و دەڤ خواری ژی نە ژکوٚکا زمانیٚ مەیە.

2 ـ بهەڤ گوهارتنا دەنگان: ـ

ئەوە دەنگیٚ سڤك شوونا ییٚ گران بگرت، یان دەنگیٚ خویانی سەری ژ ییٚ بیانی بستینت، بمەرجەکیٚ بچنە سەریٚك (نیٚزیکی هەڤ بن). ئەڤە ژی مینا کیٚم کرنا تیپ و ئالاڤان

نیشانا پێشکەتنا زمانی‌یەو دەستەکی درێژ د پێك ئانینا زاراڤان دە هەیە. گەلەجا جودایی‌یا دنێڤبەر وان دە ژ چارچوڤێ ڤێ گوهارتنێ دەرناکەڤت، لەورا دجهێ خوەدەیە ئەم بزانن کیژ دەنگ ژ کیژان کوردی ترە، دا بهێسانی بکارن هەر پەیڤەکا ئەم لێ بگومان داگەرینن سەر بنەکۆکا وێ، و بسەر وی کراسی هلبن ئەوێ زمانێ مە بۆ پەیڤا بیانی کەر دکت.

ژ دەنگێن ب هەڤ تێنە گوهارتن:

1 ـ ت = چ

مینا: تەت = چەچ/ ویت ویت =

ـ ویچ ویچ تەپۆلە = چەپۆلە/ تونە = چونە/ حۆت =

ـ حۆچ/ توزانم = چوزانم. ب هزرا من «ت» دبتە «چ» و دەنگێ «چ» ل ئێرە خوەشترەو سڤك ترە ژی.

2 ـ چ = پ

مینا: چرتکاندن = پرتکاندن/

چریسك = پریسك/ چڤکەن = پڤکەن. «پ» ژ کۆکا گۆتنێ‌یە.

3 ـ خ = ك

مینا: خەر = کەر خەنین = کەنین/

خەلەندۆز = کەلەندۆر/ کوخك = کۆکە. «ك» کوردی‌ترە وپتر شایی وەرگرتنێ‌یە. پەیڤێن پێشین رەنگێ فارسی پێڤە دیارە.

4 ـ د = ز

مینا: دانا = زانا/ مراد = مراز/

دلۆپ = زلۆپ/ کاغەد = کاغەز/ خدمەت = خزمەت: برێنە مرادو کاغەدو خدمەت کو د بنکارا خوەدە بیانی‌نە، بدەنگێ «ز» کراسەکی کوردی گرتینە.

5 ـ ك = ق

مینا: قەلشتان = کەلشتان/ چقل = چکل/

بژقاندن = پژکاندن/ پەقاندن = پەکاندن/ قەزوان = کەزوان/ خەلق = خەلك و هتد. «ك» ژ «ق» رەسەنترە، د. ئاورەحمان ژ کیسێ چ. بەکۆ دبێژت: «فۆنێمی (ق). لەوە دەچێ لەگەڵ ئەو وشانەدا هاتبێ، کە لە زمانی عەرەبی‌و تورکی‌یەوە هاتوونەتە ناو زمانی کوردی‌یەوە، وەك: (ئەقڵ... قەبر. قاپ... قوڵ. هتد)..»[1]

6 ـ ك = ی

مینا: سەکڤان = سەیڤان/ مەکتەب = مەیتەب/ چەکمەچە = چەیمەچە. ئەڤ جوونە گوهارتنە ل بۆتان هەیەو د ناڤ هنە کۆچەرێن دەشتا دوبانێ ژی ببەر گوهێ من کەڤتی‌یە (هاجان). و دیارە ژی بهەڤ گوهارتنا بۆری پەیڤێن پاشین رەنگەکی کوردی دگرن.

7 ـ ب = م = ڤ = و

مینا: ئامۆزا = ئاپۆزا/ هلێبری = هلێڤری/ ئاو = ئاڤ/ باب = باڤ/ زمستان = زڤستان/ نخامتن = نخاڤتن/ سمۆرە = سڤۆرە/ درەم = دراڤ/ نمێژ = نڤێژ/ خەون = خەڤن/ زەمین = زەڤی/ سەلام = سلاڤ/ جەماندن = جڤاندن/ تەبایی = تەڤایی/ زبر = زڤر/ دبێژن = دڤێژن/ ناو = ناڤ.. وهتد. «ڤ» ژ تەڤان رەسەنترە. دکتۆر جەمال نەبەز د راستا وێدە دبێژت: دەنگی «ڤ» لە باری فۆنۆلۆژی‌یەوە کۆنترە لە «و» هەروەها لە سەر زمان شیرین ترو جوانترەو لەوەش بترازێ زۆربەی زۆری نەتەوەی کورد بەو جۆرە دەری دەبڕێ»[2] لێ ماموستا جەگەر خوون دبێژت: «ڤ» د کۆکا خوەدە «و»یە پاشی بوویە «ڤ»[3]... ب هزرا من ئاخفتنا د. نەبەز چێتر دکەڤتە کراسێ باوەری‌یێ و سەربارێ هندێ ژی (سەلام، جەماندن و درەم) د کۆکا خوەدە بیانی‌نەو بدەنگێ «ڤ» قالبەکی کوردی گرتینە.

8 ـ ژ = ج

مینا: باجێر = باژێر/ هەنجیر = هەژیر/ تانجی = تاژی/ وجدان = وژدان/ دوژوون = دوجوون/ چڤان = ژڤان/ نجدە = نژدە.. هتد.. دەنگەی «ژ» ل ئێرە کوردی ترو سڤك ترە.

9 ـ س = ش

مینا: بابەلیسك = باگەلیشك/ شوبات = سوبات پشیك = پسیك/ شۆر = سوور/ شەوتین = سۆتن/ تاشت = تاست/ تاش = تووس. . هتد. ب هزرا من «س» سفکترو خوەش ترە.

10 ـ هـ = ح

مینا: هەفت = حەفت/ هەسکی = حەزکی هەژێکرن = حەژێکـرن. . هەر چەنـدە رەنگێ پێشین کێم ل کارە، دگـەل هندێ ژی ئەوە بنکار. ل ئێرە برەنگێ پێشین بێنفیسین و بێ پاشین بێخواندن زیان ناکت.

11 ـ هـ = و، ئـ

مینا: وندا = هندا/ وشك = هشك/ ورچ = هرچ/ ئەور = هەور ئەسـپ = هەسـپ/ نەوال = نهـال/ زوا = زوهـا. . هتد. . بهزرا من «هـ» سفك ترە.

12 ـ خ = هـ

مینا: خەلەك = هەلەقە/ خرس = هرچ/ خوری = هری/ خوردە = هووردە/ تەلـخ = تەحـل (خ نەژکـۆکـا گۆتنێـیـە)/ خوون = هوون (هەورامی یە). . وهتد. ل ئێرە بەربەلاڤی جهێ خوە دبینت و ئاخفتن هەر یا وێیە!!

13 ـ ز = ژ

مینا: دلسۆز = دلسۆژ/ زەبەش = ژەبەش/ زەهر = ژەهر، ژاری/ زیرەك = ژیـر. . هتـد. ل ئێرە دەنگێ «ژ» کوردیترەو سفك ترە ژیو سەرباری هندێ بەربەلاڤ ترە ژی.

14 ـ ف = پ، ب

مینا: فەیـرۆ = پیـرۆ/ فرەهـ = پەرەهـ/ فافـۆن = بافۆن. . هتد. «ف» و «ب» دبنە «پ».

15 ـ غ = خ

مینـا: باغ = باخ/ غافـل = خافـل/ غەلـەط = خەلـەت / غەریم = خەریم/ غەرامەت = خەرامەت/ غولام = خولام/ ساغ = ساغ = ساخ/ باغچە = باخچە بناغە = بناخە. . هتد. دەنگێ «خ» کوردیترو راستر و سفك ترە. «غ» دبنیاتا خوەدە نە کوردیـیـە. پەیڤێن (خـافـل، خەلـەت، خەریم، خەرامـەت، خولام)ژ عەرەبی هاتینە وەرگرتن، وساغ ژ تورکی. . بناغە ژی د کۆکا خوەدە ژ (بن + ئاخ) پێکهاتیـیە.

16 ـ د = ت

مینا: ناردن = هنارتن/ ژماردن = هەژمارتن/ خواردنەوە = ڤەخوارتن. . هتد.
بهزرا من «ت» سفکترە.

17 ـ س = ك، گ

مینا: سڤاندە = گڤاندە/ سەوال = کەوال/ سەعات = کات (ژ ساعەت بوویە سەعات پاشێ سات پاشێ کات). . بهزرا من «س» بوویە «ك» «گ». ئانکو ك، گ سفکترن.

18 ـ ل = ز

مینا: گلیز = گریز/ بلوول = بلوور، بلوێر/ بلا = بەرا/ قوول = کوور. . هتد. لئێرە «ر» سفك ترو بەربەلاڤ ترە.

19 ـ د = گ

مینا: ددان = دگان/ هندی = هنگی/ دیا من = گیا من (د نێڤ گەرگەرییان دە لکارە. . هتد. رەنگێ پێشین بەربەلاڤ ترە.

20 ـ س = چ

مینـا: برسی = برچی/ فرس = هرچ. لئێـرە «س» بوویـە چ». و بن کار ژی هەر ئەوە.

21 ـ وو = وی، وێ

مینـا: خوون = خوین، خوێن (هنـەك بخـەلـەتی خین ژی دنـڤیسن)/ دوور = دویـر/ کۆرە = کوێـر/ سوور = سویـر،

سویــر. هتــد. دەنگێ «وی» و «وێ» بنـەكـوك و بەكـارا وان بدورستی نەهاتییە دیارکرن، لێ هەر بینا بیانی ژێ تێ و ژ دەڤ خواریێ پێڤەتر نینە. دکتۆر جەمال نەبەز د دەرگەلا ڤێ چەندێ دە دبێژت: «ئەگەر بێت و ئەم وینە دەنگییە لە زمانە ئەدەبیـیەکـەمـاندا لابچێ، لە کاتێکیشدا زۆربەی زۆری کورد زمانان بەکاری ناهێنن، دیارە هیچ زیانێك بەزمانی نووسینمان ناگەیەنێ، بەڵکوو دەنگێك لە ئەلف و کەمان کەم دەکاتەوە، و زمـانـەکـەمـان سووکتـر دەکا، بە وەی کە دەنگێکی لەسەر زمان گران؛ ناهێڵێ». [4] رەخێ بەهـدینـان گەلـە پەیڤێن عەرەبی ژێ دکێشنە ڤی کراسی وەکە: مەجبوور، مەقبوول و هتد.

22 ـ ئا = ێ

مینا: عاجز = عێجز/ دانان = دێنان/ جارییە = جێرییە/ تەنیا = تەنێ/ حساب = حسێب/ کتاب = کتێب/ خودا = خودێ، خوەدێ/ چاك = چێ/ پا = پێ. . هتد. رەنگێ بـ (ێ) کوردیترە.

برێنێ (عـاجـز، جاریـیە، حساب، کتاب)چ کراس گرتینە دەمێ کەڤتینە نێڤ زمانێمە؟!

23 ـ وو = ۆ

مینـا: چوون = چۆن/ سوور = سۆر/ سووتــان = سۆتن/ جووت = جۆت. . هتد. ل ئێرە دەنگێ «ۆ» سلك ترەو سانەهی تر ژێ تێ خواندن.

24 ـ ی = ێ

مینا: ئینان = ئێنان، هێنان/ میوە = مێو/ میوان = مێڤان/ ریز = رێز. . هتد. ب هزرا ،ن دەنگێ «ێ» چێتر دکەڤتە سەر زمان. و زمان چێتر دگەریت.

25 ـ ئە = ێ

مینـا: پەنجـا = پێنجی/ مەویـژ = مێـویژ هەژیر = هێژیر/ یەك = ئێك/ پەچە = پێچە. . هتد. لئێرە هەر چەندە دەنگێ «ێ» سلك ترە، لێ بەربەلاڤی یێ ژێ ئاخفتنا خوە هەیە.

26 ـ ئا = ێ، ی

مینا: خوارزا = خوارزێ/ ئانین = ئینان، ئێنان/ نهال = نهێل/ ماردین = مێردین/ باژار = باژێر. . هتد. بۆرییە.

27 ـ ۆ = ێ، ی

مینــا: لۆتـك = لیتـك/ شۆڤ = شێڤ بۆن = بێن، بین/ مۆری = مێرووله، مێری/ پۆست = پیست، پێست. . هتد. «ێ» و «ی» سڤك ترن.

28 ـ وو = ی

مینـا: تووژ = تیـژ/ شوور = شیـر، ـ شمشێـر، شمشوور. دەنگێ «ی» سڤك ترە.

29 ـ ئە = ئا (بەرجەکێ ع، ح، هـ لپاشبن)

مینا: طعم = تام/ تەحل = تاڵ/ تەحر = تارە/ شەهر = شار/ مەهر = مارە/ کەهنی = کانی/ کەهر = کار/ ژەهر = ژاری/ چەهــڤ = چاڤ دەهــوەت = داوەت/ بەهــر = بار/ پەحتن = پاتن/ تەحتی = تاتی/ پەحن = پان. . هتد. «ئا» کوردی ترەو سڤك ترە، نیشانا پێش کەڤتنا زمانی تێرە بەرچاڤە. دەنگێ «ئە» ل هنە ئەردان دەڤ خوارییەو لهندەکان دەنگەکی بیانییە.

برانۆ سڤکی چاوا بت، ساخلەمییێ دخوازت و ساخلەمی ژێ ژبۆ هەر زمانەکێ زێیە، ریزمان ڤێیە!!

پەراوێز:

1 ـ د. ئاورەحــمــانــی حاجــی مارف: زمــانێ کوردی لەبــەر رۆشنـاییی فۆنـەتیکـدا، بەغـدا (چـاپخانەی کۆری زانیاری کورد) 1976/ بپ: 48.

2 ـ د. جەمال نەبەز: زمانی یەکگرتووی کوردی، بامبێرگ 1976/ بپ: 59.

3ـ جەگـەر خوین: «آواو دەستـوورا زمـانێ کوردی، بەغـدا (چاپخانا صلاح الدین) 1961/ بپ: 180.

4 ـ د. جەمال نەبەز: ژێدەرێ بۆری/ بپ: 63.